

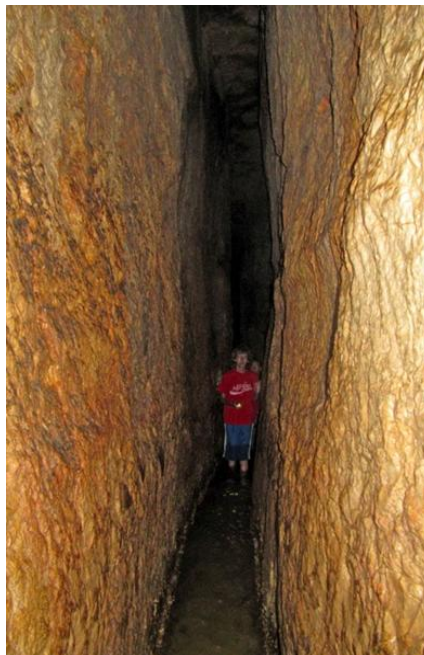
מדינת ישראל
משרד החינוך
מינהל חברה ונוער
אגף של"ח וידיעת הארץ

ירושלים – על קו פרשת המים

אמת המים בארמון הנציב, תוואי אמת המים בטיילת שרובר, שכונת אבו תור, גיא בן הינום, הר ציון-
החומה הרחבה, כיכר בתי המחסה, עיר דוד

"וַיֵּתֶר דְּבָרֵי חֲזַקְיָהוּ וְכָל גְּבוּרָתוֹ וְאֲשֶׁר עָשָׂה אֶת הַבְּרָכָה וְאֶת הַתְּעָלָה וַיָּבֵא אֶת הַמַּיִם הָעִירָה: "

(מלכים ב, כ, ו)

נקבת חזקיהו בעיר דוד, מתוך: ויקיפדיה

מאת: אביה כהן
עיבוד ועריכה: רונית בין
עריכה לשונית: אפרת חבה

תשע"ז, 2017

רחוב הנביאים 30, בניין ארלדן ירושלים, 91911, טל': 02-5603190/1, פקס': 02-5602054
אגף של"ח וידיעת א" – inbalba@education.gov

פנימי, לא להפצה

ירושלים על קו פרשת המים

אמת המים בארמון הנציב, תוואי אמת המים בטיילת שרובר, שכונת אבו תור, גיא בן הינום, הר ציון- החומה הרחבה, כיכר בתי המחסה, עיר דוד

”וַיֵּתֶר דְּבָרֵי חֲזַקְיָהוּ וְכָל גְּבוּרָתוֹ וְאֲשֶׁר עָשָׂה אֶת הַבְּרָכָה וְאֶת הַתְּעָלָה וַיָּבֵא אֶת הַמַּיִם הָעִירָה:”

([מלכים ב, כ, ו](#))

מאז היווסדה של העיר ירושלים, הייתה אספקת המים אליה אתגר קיומי. התנאים הגאוגרפיים, הטופוגרפיים והגאולוגיים של העיר חייבו את תושביה לאורך כל הדורות למצוא פתרונות יצירתיים לאתגר זה בהתאם לטכנולוגיה שהייתה מצויה בכל תקופה, בעיקר לימי מצור.

נסייר בין מפעלי המים השונים שהוקמו בירושלים לאורך ההיסטוריה, ונתמקד בגולת הכותרת ההיסטורית של מפעלים אלו: נקבת השילוח שחצב המלך חזקיהו. נקבה זו חרצה את גורל תושבי העיר. המבצע לבניית מוביל מים לירושלים במלחמת העצמאות נקרא ”מבצע השילוח”, ושמה של חברת המים של ירושלים העכשווית הוא ”גִּיחֹחַן” – שניהם בהשראת מפעלי המים של חזקיהו. מסלול הסיור עובר באתרים שונים המשקפים את התפתחות העיר ואת התמודדותה עם בעיית אספקת המים אליה בתקופות שונות – בחיי היומיום ובימי מצור.

המסלול עובר ברכס ארמון הנציב, בתוואי אמת המים החשמונאית, בגיא בן הינום, בחומה הרחבה,

בבורות המים, בכיכר בתי מחסה ובנקבת השילוח בעיר דוד – אחד ממפעלי ההנדסה המרשימים שהקים המלך חזקיהו. נגיע גם אל קרן העופל, שם נמצאה [בולה](#), חותמת מחרס, עם שמו של המלך חזקיהו – דרישת שלום מהמלך חזקיהו המעירה את סיפורי התנ”ך.

[חזקיה מלך יהודה](#), בן אחז ואביה בת זכריה, מלך 29 שנה בירושלים,

(698-727 לפנה”ס). חזקיה זכור כמי שבנה מפעלי בנייה מרשימים,

הרחיב את ירושלים ועמד אל מול האימפריה האשורית אגב יצירת

קשרים דיפלומטיים עם מלכים אחרים. במקביל לבניית חוסנה

הביטחוני והדיפלומטי של ירושלים, פעל רבות לבניית חוסנה המוסרי

והחברתי. חזקיה עלה למלוכה בהיותו בן 25, וראשית מפעלו היה

חידוש העבודה בבית ה’, לאחר הזעזועים הקשים שעברה ארץ ישראל

בימי אָחָז אביו. רוב אוכלוסיית ארץ ישראל הוגלתה מעל אדמתה

(בשנת 734 לפנה”ס), על שטח ממלכת ישראל הוקמו פְּחֻזוֹת (אזורי

שליטה) אֲשׁוּרִיּוֹת – בגלעד, בגליל ובחוף הים, ויהודה השתעבדה

לאשור ולמלכה שְׁלִמְנָאֶסֶר החמישי. חמש שנים לאחר עלייתו של חזקיהו למלוכה, הטילה אשור

מצור על ירושלים. בימיו נפלה שומרון, אבדה ממלכת ישראל וגלו עשרת השבטים. חזקיה עשה

הטוב והישר בעיני ה’, פעל לשיפור מוסרי חברתי, השבית את הבמות וביער את הבעלים ואת

האשרות.

חזקיה בן אחז – צייר לא ידוע
[מתוך ויקיפדיה](#)

פרטי המסלול

משך זמן המסלול : 5-6 שעות (ללא נסיעה).

אורך המסלול : 5.6 ק"מ.

נקודת התחלה : פסיפס אמת המים בטיילת ארמון הנציב, נ"צ UTM 753406/233991.

נקודת סיום : טיילת העופל, מצפון למרכז המבקרים בעיר דוד.

מגבלות : ביקור בחלק מהאתרים דורש תיאום ותשלום.

דגשי בטיחות :

- יש לוודא מצב ביטחוני, עם המשטרה, לפני הליכה בקטע המסלול בשכונת אבו תור (רחוב עשהאל).

- יש לנעול נעליים בהליכה במים בנקבה

- יש לנקוט משנה זהירות בחציית כבישים.

דרגת קושי : בינוני, אינו בר-נגישות לכיסא גלגלים .

ציוד מיוחד : פנס, נעליים להליכה במים, בגדים להחלפה.

אתרים בתשלום

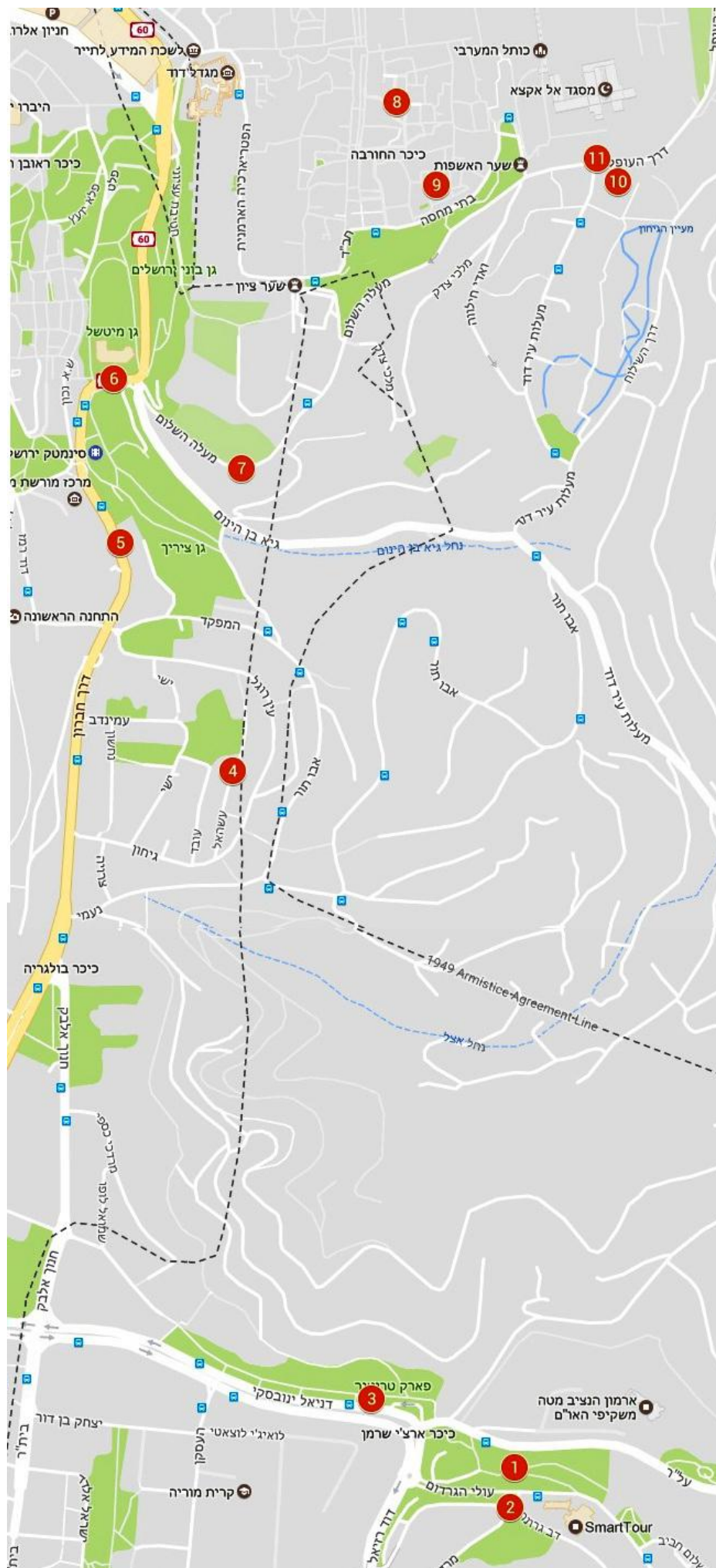
עיר דוד ומנהרת אמת המים בארמון הנציב – לתיאום ביקור בתשלום : מרכז הזמנות – 077-9966726.

יש אפשרות לבקר **במרכז דוידסון** במכלול החפירות הדרומיות של החומה (במקרה זה, יש לקנות כרטיס משולב בעיר דוד).

תיאור ההליכה במסלול

המסלול מתחיל **בגן פסיפס אמת המים בארמון הנציב (1)**. משם נרד בשביל לכיוון דרום-מזרח, אל הצומת שליד המרכז המסחרי של השכונה (צומת הרחובות עולי הגרדום ודב גרונר), ונחצה את הכביש דרומה אל המדרגות היורדות אל **הכניסה למנהרת אמת המים בארמון הנציב (2)**. ניכנס במנהרה, נלך בה לאור פנסים ולאחר 400 מטר נצא ממנה. נעלה במדרגות אל **נקודת תצפית בטיילת ארמון הנציב (3)**, וממנה נתקדם לכיוון צפון-מערב על טיילת שרובר, לאורך תוואי אמת המים, עד שנגיע לרחוב נעמי בשכונת אבו תור. נפנה צפונה לרחוב צרויה, ובפנייה הראשונה מזרחה נפנה לרחוב גיחון וממנו צפונה **לרחוב עשהאל (4)**. נמשיך ברחוב עשהאל ונרד במדרגות אל רחוב עין רוגל. נלך ברחוב עין רוגל מערבה אל רחוב דרך חברון, נפנה צפונה לרחוב דרך חברון ונרד בו עד סמוך למלון "הר ציון", אל **מוזאון הרכבל (5)**. נמשיך בדרך חברון צפונה ועם העיקול מזרחה עד **השביל שעל גשר ברכת הסולטן (6)**. נחצה את הצומת המרומזר לכיוון דרום-מזרח, אל "שביל המטיילים" המקביל לכביש "מעלה השלום"

שיוביל אותנו אל **חפירות חומת מורדות הר ציון (7)**. משרידי החומה נעלה צפונה ברחוב מעלה השלום אל שער ציון, ניכנס בשער אל הרובע היהודי ונלך ברחוב חב"ד עד הקרדו. נרד במדרגות מזרחה ונמשיך צפונה ברחוב היהודים. בפנייה השנייה מזרחה (ימינה), נפנה אל **החומה הרחבה (8)**. משם נלך דרך הסמטות בכיוון דרום אל רחוב גלעד, נתקדם בו דרומה עד לגלעד לחללי הרובע, שם נפנה מזרחה ונגיע אל רחבת **כיכר בתי המחסה (9)**. מכאן נמשיך ברחוב משגב לדך צפונה ונרד במדרגות "מעלות רבי יהודה הלוי" המובילות גם אל רחבת הכותל. נצא מהעיר העתיקה דרך שער האשפות, נפנה מזרחה (ימינה), נחצה את הכביש דרומה ברחוב מעלות דוד אל גן לאומי **עיר דוד (10)**. נרד במדרגות אל **פיר וורן (א)** ונמשיך במנהרה התת-קרקעית אל **בית המעיין ואל הברכה (ב)**. נעבור בין הביצורים ובין שרידי המגדל אל **נקבת חזקיהו (ג)**. ניכנס לנקבה בפנסים ונצא ממנה אל שרידי ברכה ביזנטית. לאחר הביקור בעיר דוד, נצא מהמתחם אל רחוב מעלות דוד, נפנה בו צפונה, נחצה את רחוב העופל ונפנה מיד מזרחה אל הפינה הדרומית-מזרחית של החומה, אל **שער חומת בית ראשון שבקרן העופל (11)**, שם מסתיים המסלול.

גן פסיפס אמת המים החשמונאית בארמון הנציב (1) בין רחוב עולי הגרדום לרחוב על"ר

הרכס המתנשא מדרום לאגן הקדום של ירושלים נקרא על שם הארמון של הנציב הבריטי, שהיה מרכז השלטון הבריטי עד קום המדינה וכיום משמש מטה האו"ם. בגן הפסיפס יש נקודת תצפית דרומה, אל קיבוץ רמת רחל – היושב על דרך ההר הראשית בין בית לחם וחברון. בחורשה שבפסגת הקיבוץ, התגלו שרידי מבנים מפוארים מהמאה השמינית לפנה"ס, המיוחסים למרכז המנהלי של ממלכתו של חזקיהו מלך יהודה, כולל כותרות עמודים פרוטו איוליות (תימורה) וידיות קנקנים שעליהן חותמות "למלך".

פסיפס אמת המים, צילום:
דרור אבי, מתוך: ויקיפדיה

פסיפס המתאר את מסלול אמת המים לירושלים מהרי חברון בתקופה החשמונאית והרומית משקף את ההשקעה הפיזית שדרשה עשייתה של ירושלים לעיר בירה למרות התנאים הטבעיים המוגבלים שלה.

אמת המים החשמונאית – מנהרת ארמון הנציב (2), רחוב דב גרונר פינת רחוב עולי הגרדום

אמת המים התחתונה,
צילום: דרור אבי,
מתוך: ויקיפדיה

אספקת המים לירושלים הייתה אתגר לשליטי ירושלים בכל התקופות. כבר באלף השלישי לפנה"ס, בחרו תושבי ירושלים הקדומה לגור בגבעה הדרומית-מזרחית של העיר. ללא ספק, הסיבה העיקרית לבחירתם זו הייתה מקומו של מעיין הגיחון.

מעיין זה הוא המעיין הגדול בסביבה, ושפיעתו מגיעה ל-1,500 מ"ק ליממה במוצא. חזקיהו מלך יהודה היה הראשון לבנות מערכת הנדסית להובלת מים מהמעין אל תוך העיר. מאז התקופה

החשמונאית, עם התרחבותה של ירושלים, החלו להוביל מים לירושלים ממעינות המרוחקים מהעיר. ההתמודדות עם האתגר הטופוגרפי ועם המרחק הגאוגרפי הייתה באמצעות בניית אמות מים על פני השטח

ובמנהרות, כמו המנהרה שחוצה את רכס ארמון הנציב מדרום לצפון. בתוואי אמה זו, השתמשו הרומאים, המוסלמים, הממלוכים והטורקים. ואילו הבריטים החלו להוביל מים גם ממעינות מצפון לירושלים ומראש העין. חברת המים של ירושלים כיום נקראת "גיחון" על שם מקור המים הקדום של העיר בימי התנ"ך.

נקודת תצפית בטיילת ארמון הנציב (3)

טיילת ארמון הנציב מתוך ויקיפדיה

מנקודת תצפית זו אפשר לראות את האגן הקדום של ירושלים, נחלים וגבעות שעליהן התפתחה ירושלים למרות התנאים הטבעיים שלה. העיר התפתחה על גבול המדבר, סמוך למפגש נחלים, ליד מקור המים הגדול באזור – מעיין הגיחון. העיר נבנתה על גבעה נמוכה מוקפת הרים: הר הזיתים, הר המוריה והגבעה המערבית (הר ציון). הנחלים העניקו לעיר הגנה טבעית: נחל קדרון ממזרח, הגיא וגיא בן הינום ממערב ומדרום. נקודת התורפה של העיר היא מצפון. החומות נבנו

למרגלות הגבעה, אך מעל גובה תוואי הנחל, וכך נשאר המעיין מחוץ לחומות העיר, ומלכי העיר מראשיתה נדרשו למצוא דרכי גישה אל המים. הכנענים בנו מצודה, כנראה היא "מצודת ציון", מצודת המדבר (ציה), ומעבר תת-קרקעי אל המים. במעבר זה, נכנס דוד המלך אל המצודה, כבש אותה ועשה אותה לבירת שבטי ישראל. שלמה בנו עשה את עיר המלוכה לעיר מקדש. הוא בנה את בית המקדש בראש הר המוריה. חזקיהו המלך הוא הראשון שהרחיב את העיר אל הגבעה המערבית, הקיף אותה בחומה רחבה וחצב נקבת מים מהמעיין אל הברכה שבתוך העיר. ירושלים המשיכה להתפתח בתקופות השונות, וכן התפתחו דרכי אספקת המים אליה. טיילת ארמון הנציב בנויה על קיר עשוי קשתות, כמוטיב המסמל את אמת המים העוברת בתוואי הטיילת בדרכה אל העיר העתיקה.

רחוב עשהאל – שכונת אבו תור (4)

קו הגובה של תוואי אמת המים הוא אחיד, והוא חוצה את הגבעה שעליה שוכנת כיום שכונת אבו תור. "קו פרשת המים" הטופוגרפי, שעליו עברה האמה שהביאה חיים לירושלים, היה ל"קו פרשת מים מדיני" – קו הגבול בין ישראל לירדן לאחר פלישת צבאות ערב לארץ ולאחר שהירדנים כבשו את העיר העתיקה. במשך 19 שנה, מקום המדינה ועד למלחמת ששת הימים, חצה הגבול עם ירדן את השכונה. החומה שציינה את הגבול יצרה מציאות מורכבת בשכונה. את שרידי החומה אפשר לראות ברחוב הסמוך לרח' עשהאל. קטע הגבול שעבר בתוך העיר זכה לשם "הקו העירוני". כיום שכונת אבו תור היא שכונה מעורבת שבה יהודים וערבים.

מוזאון הרכבל (5)

הגיא העמוק גיא בן הינום מוזכר בתנ"ך רבות כגבול טבעי בין נחלות השבטים יהודה ובנימין (יהושע טו) וכן כגבול המערבי של ירושלים בימי חזקיהו. לאחר מלחמת העצמאות, היה הגיא לגבול בין ירושלים לירדן, והר ציון ומתחם קבר דוד נותרו כמובלעת ישראלית בתוך השטח שכבשו הירדנים – דבר שהקשה את מעבר האספקה הסדירה של ציוד, מזון ותרופות, וכן את

קרון הרכבל, צילום:
דרור אבי, מתוך:
ויקיפדיה

פינוי הפצועים מהר ציון. הכוחות שנותרו במובלעת זו התנהלו כבמצור. הרכבל היה פתרון הנדסי לבעיית האספקה לכוחות הנצורים. הוא התגבר על בעיית הטופוגרפיה שיצרו הנחלים שמקיפים את ירושלים הקדומה וחצה את גיא בן הינום בצורה בטוחה.

הסביל שעל גשר ברכת הסולטן (6), רחוב דרך חברון

תוואי אמת המים הקדומה לירושלים, שבו הלכנו מארמון הנציב אל העיר העתיקה, עבר על הגדה המערבית של גיא בן הינום, למרגלות שכונת משכנות שאננים, בשמירה על שיפוע מתון למעבר שוטף של המים. אמת המים הייתה פעילה מאות שנים, מתקופת החשמונאים ועד תקופת השלטון

העות'מאני, והיא סיפקה את צורכיהם של עולי הרגל לירושלים בתקופות אלו ואפשרה את התפתחותה של ירושלים כמרכז עולמי. את הסביל, מזרקת מים המשמשת את עוברי הדרכים לשתייה ולרחצה, בנה כאן הסולטן העות'מאני סולימן המפואר, והוא בנה גם את חומות ירושלים בסוף המאה ה-16. הסביל

ממוקם על הסכר שנבנה על הגשר שעליו חצתה אמת המים את גיא בן הינום מזרחה אל הר ציון,

גיא בן הינום והסביל שעל הגשר העתיק, מתוך: ויקיפדיה

ומשם הקיפה את ההר בשיפוע מתון לכיוון הר הבית. מאחורי הסביל נמצאת ברכה שאליה התנקזו מים גם מהאמה וגם ממי גשמים שזרמו באגן הניקוז של גיא בן הינום. הברכה מכונה עד היום "ברכת הסולטן". על הסביל כתובת בערבית: "ציווה לבנות מקום שתייה מבורך זה אדוננו הסולטן, המלך הכביר, השליט המכובד, מלך העמים, סולטן הטורקים, הערבים והפרסים, הסולטן סולימן, בן הסולטן סלים ח'אן, יקיים אללה מלכותו, ושלטונו לעד" (זאב וילנאי, 1970, **ירושלים – העיר החדשה**, ירושלים: אחיעבר, בתוך: ויקיפדיה).

טיילת מורדות הר ציון (7), רחוב מעלה השלום

מורדות הר ציון היו מחוץ לעיר ירושלים הקדומה. אפשר לראות את הכוכים בצוקים של הגיא מתחת לגבעה, ששימשו מערות קבורה מחוץ לעיר. פליטים מחורבן ממלכת ישראל התיישבו על מורדות הר ציון, על הגבעה המערבית לעיר דוד, וחזקיהו המלך הרחיב את החומה וכלל בעיר את הגבעה של עיר דוד ואת מורדות הר ציון.

אפשר לראות במקום שרידים של החומה הדרומית–

מערבית של ירושלים משלוש תקופות: הנוצרית,

הביזנטית, ומתחתיה החשמונאית. ואפשר לראות

לידה, באותו תוואי, שרידי ביצור עבה מימי חזקיהו.

חפירות החומה במורדות הר ציון, מתוך: חדשות ארכאולוגיות

[החומה הרחבה](#) (8), הרובע היהודי

[החומה הרחבה](#), צילום: תמר הירדני, מתוך: [ויקיפדיה](#)

במקום זה, גילה נחמן אביגד את החומה הרחבה אחרי שחרור העיר העתיקה של ירושלים במלחמת ששת הימים. דמיינו שכל הבתים החדשים שנבנו כאן בחמישים השנה האחרונות אינם קיימים. לפני 2,700 שנה, לפני ימיו של המלך חזקיהו, בימי הכנענים בעיר ובימי דוד ושלמה, הייתה נקודה זו שעל הגבעה המערבית מחוץ לחומות. חזקיהו בנה את [החומה הרחבה](#) סביב לגבעה המערבית, ונקודה זו הייתה לפינה הצפונית-מערבית של ירושלים. רחוב השוק, הנמצא מצפון לה, עובר בגיא שהיה מחוץ לעיר בתקופת הבית הראשון.

בבור שמתחת למפלס הרחוב שבו אנו עומדים היום, נמצא קיר עבה בנוי

אבנים, ותחתיו קירות אבן נוספים שבולטים מצדיו. מתחת לבניינים, התגלו יסודות מגדל מבוצר וראשי חיצים, עדויות למצור על ירושלים. בתנ"ך מתואר שחזקיהו עיבה את חומת ירושלים באבנים מבתי העיר

כדי להכינה למצור והקים מגדלים לירות מהם על האויב: "וַיִּתְחַזַּק וַיִּבְנוּ אֶת כָּל הַחוֹמָה הַפְּרוּצָה וַיַּעַל עַל הַמִּגְדָּלוֹת וַלְחוּצָה הַחוֹמָה אַחֲרֵת וַיִּתְחַזַּק אֶת הַמִּלּוֹא עִיר דָּוִיד" ([דה"ב לב, ה](#)). תיקון החומה נעשה בחיפזון, לא היה זמן לחצוב אבנים גדולות לחומה, לסתתן ולהביאן העירה. באין בררה, נקט חזקיהו בדרך אחרת: הוא השתמש בבתי העיר הקיימים, הפקיע את בתי התושבים הפרטיים, לחיזוק מערך ההגנה הלאומי. את פעולתו זו, ביקר הנביא ישעיהו: "וְאֵת בְּתֵי יְרוּשָׁלַם סִפְרָתָם וַתִּתְּצוּ הַבָּתִּים לְבַצֵּר הַחוֹמָה" ([ישעיהו כב, י](#)).

[כיכר בתי המחסה](#) (9), הרובע היהודי

[כיכר בתי המחסה עם בורות המים](#), מתוך ויקיפדיה

בתי מחסה הוא מתחם מגורים ששימש את יהודי הרובע במאה ה-19. המתחם נבנה לצורך דיור לשפחות עניות שהתקשו לשלם דמי שכירות למשפחות המוסלמיות. בשנת 1857, רכש ארגון יהודים מהולנד ומגרמניה, שנקרא "כולל הו"ד", שטח לא מיושב בשולי הרובע היהודי להקמת דירות ליהודים. המימון הושג בתרומות יהודים, כולל תרומה נדיבה של הברון וילהלם קרל דה רוטשילד מפרנקפורט, שעל שמו נקרא בניין "בית רוטשילד" המפואר. ברחבה הגדולה, שני בורות מים שאליהם נאגרו מי הגשם שזרמו ברחובות ושהתנקזו מגגות הבתים. בורות המים תפסו את מקום אמות המים והיו

לאמצעי אספקת המים העיקרי של ירושלים. הבורות נבנו באזור הנמוך בסביבה וטווחו כדי למנוע איבוד מים. בהתרוקנות הבור, דאגו לנקותו.

הרופא השווייצרי ד"ר טיטוס טובלר, לאחר מסעו השלישי לארץ ישראל, רשם:

בירושלים יש מים ממים שונים: מי גשמים, מי מעיינות או מי בארות, מי צינורות או

[כוס אחת של מים](#) –
שיר יוטיוב מילות
השיר [בשירונט](#)

מים המובלים. כבר אמרו על ירושלים שהיא עשירה במים וכן שהיא ענייה במים. האמת היא שאמנם אין לירושלים בתוך גבולותיה מעיינות מים מתוקים, ושארן סביבה ובתוכה נחלי מים מפכים; עם זאת יש לה לעיר, אם נוהגים בה הבריות מידת מה של חסכנות, מים בשפע, ומבחינה זאת קל יותר היה לאוכלוסייה שלה לעמוד במצור

משהיה לאויב הצר עליה, שבהריסת הבארות והבורות שמחוץ אפשר היה לגרום לו נזק לא ישוער, ואילו בפנים היה שפע מים מובטח.

(מתוך הערך "[אספקת המים לירושלים](#)" בוויקיפדיה)

ירושלים עברה ימים קשים בתקופת מלחמת העצמאות, וחלוקת המים בה הייתה בהקצבה. ביטוי למצוקת המים בזמן המצור, נתן המשורר דן אלמגור בשירו "כוס אחת של מים". בן-גוריון הגה פתרון הנדסי לאספקת מים בתקופה זו ממקורות מים מחוץ לעיר, ואף קרא לו על שם מפעלו של חזקיהו "[קו השילוח](#)".

עיר דוד (10)

במתחם עיר דוד נמצאים כמה אתרים מרכזיים ומשמעותיים שהתגלו במהלך תקופות ארוכות של חפירות. ממצאים אלו האירו את המחקר הארכאולוגי והעניקו היבט מוחשי לפסוקי התנ"ך המתארים את כיבוש עיר יבוס על-ידי דוד המלך ואת מפעל המים האדיר של חזקיהו.

פיר וורן (א)

[צ'רלס וורן](#) גילה את הפיר ב-1867 במרתף הבית העות'מאני שבו אנו עומדים. הסברה הרווחת בעבר ביחס לפיר היא שהוא מנהרה סודית עתיקה שחצבו הכנענים בסלע הגיר הרך כדי להעביר אנשים בסתר מהעיר אל המעיין שמחוץ לחומת העיר. כיום, החוקרים טוענים כי התעלה עברה מעל הפיר, והוא לא היה חלק ממנה. למעשה, התעלה היא עורק החיים של העיר וגם נקודת התורפה שלה – "הצינור" שדרכו, כנראה, כבש דוד את העיר: "וַיִּלְךָ הַמֶּלֶךְ וַאֲנָשָׁיו יְרוּשָׁלַם אֶל הַיְבֵסִי יוֹשֵׁב הָאָרֶץ וַיֹּאמֶר לְדָוִד לֵאמֹר לֹא תָבֹא הִנֵּה כִּי אִם הִסִּירְךָ הָעֹרִים וְהַפְסָחִים לֵאמֹר לֹא יָבֹא דָוִד הִנֵּה. וַיִּלְכֹּד דָּוִד אֶת מִצְדַּת צִיּוֹן הִיא עִיר דָּוִד וַיֹּאמֶר דָּוִד בַּיּוֹם הַהוּא כָּל מִכָּה יְבֵסִי וַיִּגַע בְּצִנּוֹר" ([שמואל ב, ה, ז-ח](#)). חזקיהו רצה לסתום את פתח המנהרה ולמצוא פתרון הנדסי אחר להבאת מים מהמעיין שמחוץ לעיר פנימה אל האנשים שבתוך העיר. ואכן, בניית הנקבה הושלמה, מים הובטחו לאנשי ירושלים, ומקור

המים בנחל נסתם לבל ישמש את צבא אשור. הנשק של חזקיהו היה לשלול מים מצבא האויב: "וַיִּרְא יְחִזְקִיָּהוּ כִּי בָא סִנְחַרִּיב וּפָנָיו לְמִלְחָמָה עַל יְרוּשָׁלַם. וַיִּנְעֹץ עִם שָׂרָיו וַגִּבָּרָיו לְסִתּוֹם אֶת מִימֵי הָעֵינֹת אֲשֶׁר מִחוּץ לָעִיר וַיַּעֲזְרוּהוּ. וַיִּקְבְּצוּ עִם רַב וַיִּסְתְּמוּ אֶת כָּל הַמַּעֲיָנוֹת וְאֶת הַנָּחַל הַשּׁוֹטֵף בְּתוֹךְ הָאָרֶץ לֵאמֹר לָמָּה יָבוֹאוּ מַלְכֵי אֲשׁוּר וּמָצְאוּ מַיִם רַבִּים" ([דברי הימים ב, לב, ג-ד](#)).

בית המעיין (ב)

בנושא המים, פעל חזקיהו בשני כיוונים. מחד גיסא, הוא דאג לאספקת מים לתושבי ירושלים, ומאידך

גיסא, הוא סתם את מקורות המים מחוץ לעיר לבל ישמשו את מחנה אשור. מתחת למבנה הבטון הענק שנבנה בשנות התשעים מעל מעיין הגיחון, התגלו שרידי מצודה כנענית, כולל מגדל שהגן על הברכה. הברכה הוזנה ממי המעיין, וכשהתמלאה נשלחו עודפי המים בתעלת שלחין אל השדות בקדרון.

לאחר שהושלמה בניית הנקבה, ומי הגיחון החלו לזרום לברכה שבתוך העיר, ביקש חזקיהו לסתום ולהסוות את

מוצאו של המעיין ולייבש את הברכה שהייתה מחוץ לעיר. סמוך למחנה אשור, עמדה הברכה העליונה

[בית המעיין](#), מתוך: ויקיפדיה

– מקור המים היחיד שהותיר להם חזקיהו.

[רבשקה](#), שר המשקים של מלך אשור, הגיע לתעלה זו וקרא

ממנה לתושבי ירושלים שעל החומה להיכנע: "וַיִּשְׁלַח מֶלֶךְ אֲשׁוּר אֶת רַב־שָׁקָה מֶלֶכִּישׁ יְרוּשָׁלַיִם אֶל הַמֶּלֶךְ יְחִזְקִיָּהוּ בְּחֵיל כָּבֵד וַיַּעֲמֵד בְּתַעֲלַת הַבְּרֶכָה הָעֲלִיּוֹנָה בְּמִסְלַת שְׂדֵה כוֹבֵס" ([ישעיהו לו, ב](#)).

בעונת הקיץ, המים בברכה מעופשים. יושבי ירושלים נהגו לכבס את הבגדים הצואים במי הברכה, שהיו מקור למחלות. ואמנם מגפה פרצה במחנה אשור, רבים מתו והנותרים נאלצו לברוח כל עוד נפשם בם.

נקבת חזקיהו (ג)

מי [מעין הגיחון](#) זורמים מערבה אל תוך ההר. חזקיהו שינה סדרי בראשית, סתם את היציאה של מעיין

הגיחון והיטה את המים אל תוך נקבה חצובה: "וְהָיָא יְחִזְקִיָּהוּ סִתֵּם אֶת מוֹצֵא מִימֵי גִיחֹן הָעֲלִיּוֹן

וַיִּשְׁרֹם לְמַטָּה מֵעֶרְבָה לָעִיר דָּוִיד וַיַּצְלַח יְחִזְקִיָּהוּ בְּכָל-מַעֲשָׂהוּ" ([דבה"ב ב, לב, ל](#)).

[נקבת השילוח](#), יוטיוב

מסתבר שחזקיהו התחיל בהכנות למרד בצנעה ובעקביות עם עלייתו לשלטון, לפני בניית הנקבה. אורך הנקבה הוא 588 מ', והיא מפעל הנדסי המעורר השתאות ופליאה עד היום: ביוזמה, בביצוע וודאי בתוצאה, במיוחד בהתחשב באמצעים הפשוטים שהיו אז לביצוע המלאכה – ללא

מכשירי מדידה מדויקים וללא מכשירי קשר. תגלית [כתובת השילוח](#) היא אחת התגליות המסעירות. זוהי כתובת בעברית קדומה המתארת את

חפירת הנקבה, מגלה את דרך ביצוע המלאכה ומעירה לחיים את רגע מפגש החוצבים כאילו התרחש היום:

תמה הנקבה. וזה היה דבר הנקבה: בעוד החוצבים מניפים את הגרזן אלה לקראת אלה, וכשנשארו רק שלוש אמות להינקב, נשמע קול איש קורא אל רעו מקבוצה לקבוצה, כי הייתה זדה בסלע מימין ומשמאל. וביום שבו הושלמה הנקבה, הכו החוצבים איש לקראת רעו גרזן לקראת גרזן. ויזרמו המים מן המוצא אל הברכה לאורך 1,200 אמה, ומאה אמה היה עומק הסלע מפני השטח מעל ראש החוצבים.

(פירוש הכתובת, מתוך: [כתובות השילוח](#), ויקיפדיה)

המאמץ ההנדסי-ביטחוני של חזקיהו ותפילתו, המתוארת בתנ"ך, הצילו את ירושלים, ומחנה אשור ברח. מה בדיוק קרה באותו לילה אין אחד היודע, וסיפור הלילה ההוא היה לאגדה. על-פי המסופר בתנ"ך: "וַיֵּצֵא מֶלֶךְ אֲשׁוּר וַיִּהְיֶה בְּמַחְנֵה אֲשׁוּר מֶלֶךְ וַיִּשְׁמְעוּ וַיִּחַמְּשׁוּ אֶלְלָךְ וַיִּשְׁכְּמוּ בַּבֹּקֶר וַיִּהְיֶה כָּל־פְּגָרִים מְתִים" ([ישעיהו לו, לו; מלכים ב, יט, לה](#)).

על-פי המסופר במנסרת סנחריב שנמצאה באשור, בדברי סנחריב על המצור ששם על ירושלים: "סגרת את חזקיהו בבירתו ירושלים כציפור בכלוב", אבל הוא נמנע מספר כיצד הצליח מלך יהודה בהיותו ב"כלוב" להתגבר על צבאו הגדול של סנחריב, ולא בחייל כי אם בחכמתו כי רבה. שני ילדים, יעקב אליהו וחברו, הם שגילו את כתובת השילוח ב-1880. יעקב אליהו סיפר על כך למורהו קונרד שיק, ומכאן השתלשלו הדברים, ובסופם הגיעה הכתובת לאיסטנבול, שם היא מוצגת במוזאון הארכאולוגי.

שער חומת בית ראשון [בקרן העופל](#) (11)

שער העופל צופה אל הר הזיתים ואל עמק הקדרון, המקום שבו כנראה חנה מחנה אשור, אל חומת הר הבית, אל שרידי החומה המזרחית ואל השער מימי בית ראשון. בדצמבר 2015, פורסמה לראשונה [טביעת חותם במתחם העופל](#) שלמרגלות הכותל הדרומי של הר הבית, שעליה כתוב "לחזקיהו [בן] אחז מלך יהודה". חזקיהו המלך הטביע את חותמו בירושלים כאילו הייתה מקדש מלך ועיר מלוכה חזקה. האיש וסיפורו שנויים במחלוקת בין חכמי התלמוד:

שישה דברים עשה חזקיה המלך, על שלושה הודו לו ועל שלושה לא הודו לו.

גירר עצמות אביו על מיטה של חבלים והודו לו, כיתש נחש הנחושת והודו לו, גנז ספר רפואות והודו לו.

ועל שלושה לא הודו לו, על שקיצץ דלתות ההיכל ושיגרן למלך אשור, ועל סתמו מי גיחון העליון, ועל שעבר ניסן בניסן. (ברכות י ע"ב, פסחים נו ע"א)

החפירות בקרן העופל, מתוך :
רשות העתיקות

הלכנו לאורך "קו פרשת המים" של ירושלים וראינו את המפעלים ההנדסיים של ירושלים בתפארתה ובימי היותה מחולקת, הלכנו על החומה הרחבה ועל הביצורים שמגנים עליה בשלוחה הצרה שמעל גיא בן הינום, עמדנו מעל נחל קדרון, התווחם את ירושלים הקדומה ממזרח ושבנו נובע מעיין הגיחון, המוזכר בתנ"ך לראשונה כאחד מנהרות גן העדן, ראינו את בקיעי העיר ואת נקודת התורפה שלה מבפנים.

מעיין הגיחון הוא מקור החיים של העיר ונקודת התורפה שלה. כל העובר לידו יכול להקשיב לקול מי המעיין ולדעת שבו היה תלוי גורל העיר והוא שקבע אם החיים בה יהיו גיהנום או גן עדן.

- ביליג, יעקב (1995), "חידושים בחקר אמות המים הקדומות לירושלים", **חידושים בחקר ירושלים**, 1, עמ' 37-47.
- זלינגר, יחיאל (2008), "החומות המקיפות את הר ציון", בתוך: אייל, מירון (עורך), **מחקרי עיר דוד וירושלים הקדומה** 3, דברי הכנס התשיעי, ירושלים: מכון מגלי"ם.
- נבון, אבי (2005), "'קו השילוח': המבצע שהציל את ירושלים במלחמת העצמאות", **אריאל**, 169, עמ' 76-82.

קישורים אינטרנטיים נוספים

- [אמת המים ארמון הנציב](#).
- [אמת המים החשמונאית לירושלים](#) – מצגת ביוטיוב, ללא קול.
- [בורות המים בירושלים](#) – יוטיוב, 2 דק'.
- [דברי הימים ב, לב](#) – חציבת נקבה.
- [המים לירושלים וברכת השילוח](#) – סרטון ביוטיוב, 6 דק', באנגלית.
- [חותם חזקיהו משיב לחיים את סיפורי התנ"ך](#) – מאמר של דליה מזורי באתר nrg.
- [מבנה מנהל מימי חזקיהו ברמת רחל](#).
- [מיכה ד-ה](#) – מנבא על מצור אשור על ירושלים.
- [מלכים ב, יח, יג](#) – מלכות חזקיהו, מסע סנחריב ונאום רבשקה.
- [מלכים ב, יט](#) – חזקיהו במצור.
- [מנסרת סנחריב](#) – סרטון של מכון מגלי"ם ועיר דוד, יוטיוב, כ-4 דק'.
- [מפעלי המים בירושלים בימי בית ראשון](#) – מאמר של אלון דה-גרונט באתר מקראנט.
- [סיפורן של אמות המים בירושלים](#).
- [סרט על העימות בין חזקיהו וסנחריב](#) – מכון מגלי"ם ועיר דוד.
- [רקע על חזקיהו](#) – אנציקלופדיה יהודית דעת.